

Zicht op... cultuureducatie in de nieuwe onderbouw

achtergronden, literatuur, lesmethoden, projecten en websites

Inhoud

Vooraf	5
Van basisvorming tot nieuwe onderbouw	7
Literatuur	13
Lesmethoden	35
Projecten	39
Websites	61
Studiecentrum Cultuurnetwerk Nederland	63

Vooraf

De vernieuwde basisvorming – ook wel de nieuwe onderbouw genoemd – zal met ingang van 1 augustus 2006 van start gaan. Het belangrijkste verschil met de basisvorming van nu is dat de overheid niet meer bepaalt hoe het onderwijs op de scholen plaatsvindt, maar dat de onderwijsgeevenden dat zelf doen. Wat deze ontwikkelingen precies inhouden en wat de gevolgen kunnen zijn voor de kunstvakken, kunt u lezen in het inleidende artikel van *Zicht op... cultuureducatie in de nieuwe onderbouw*. Daarnaast bevat dit nummer een selectie van literatuur over de basisvorming die verscheen vanaf 2003. Een overzicht van lesmethoden voor de kunstvakken in de basisvorming, een selectie van actuele projecten voor de basisvorming en relevante websites completeren deze aflevering van *Zicht op...* .

Cultuurnetwerk Nederland
Utrecht, februari 2005

Van basisvorming tot nieuwe onderbouw

Marie-José Kommers

Vanaf 1 augustus 2006 gaat de vernieuwde basisvorming – ook wel de nieuwe onderbouw genoemd – van start. Dit artikel beschrijft hoe de basisvorming er nu uit ziet, welke plaats de kunstvakken hierin hebben, wat de nieuwe onderbouw inhoudt en hoe de eerste jaren van het voortgezet onderwijs er vanaf het schooljaar 2006-2007 uit kunnen gaan zien.

De basisvorming werd in 1993 ingevoerd op alle scholen voor voortgezet onderwijs (vmbo, havo en vwo). De basisvorming bereidt leerlingen voor op het vervolgonderwijs, hun toekomstige werk en hun rol in de samenleving. Alle scholen bieden hun leerlingen dezelfde vakken en programma's aan, waardoor leerlingen makkelijker kunnen doorstromen van de ene naar de andere schoolsoort. De scholen mogen zelf bepalen hoe en hoe lang zij basisvorming geven. Ze dienen er wel voor te zorgen dat de leerlingen na een aantal jaren – meestal drie, maar soms twee of vier jaar – een bepaalde hoeveelheid kennis, inzicht en vaardigheden hebben. Dit is vastgelegd in algemene vaardigheidsdoelen die voor de hele basisvorming gelden, en in specifieke kerndoelen voor elk van de vijftien vakken. Deze vakken zijn: Nederlands, Engels, Frans of Duits, wiskunde, natuurkunde/scheikunde (gecombineerd), biologie, economie, geschiedenis/staatsinrichting, aardrijkskunde, lichamelijke opvoeding, techniek, verzorging en twee kunstvakken: één beeldend vak (tekenen, handvaardigheid, fotografie, film of audiovisuele vorming) en naar keuze muziek, dans of drama. De school bepaalt welke kunstvakken. Tekenend, muziek en handenarbeid worden het meest worden aangeboden.

In *Kerndoelen basisvorming 1998-2003. Relaties in beeld: over de relaties tussen de algemene doelen en de kerndoelen per vak* van het Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen (1998) staan voor elk vak de kerndoelen beschreven en daarnaast per vak de algemene doelstelling en de bijdrage van het vak aan de algemene onderwijsdoelstelling. Het aantal kerndoelen verschilt per vak; voor muziek bijvoorbeeld zijn dertien kerndoelen geformuleerd en voor Nederlands 32. In totaal zijn er 300 kerndoelen. De kerndoelen zijn ondergebracht in domeinen. Het aantal domeinen verschilt per vak. Zo omvat dans vier domeinen (dansen, vormgeven, presenteren, beschouwen) en geschiedenis/staatsinrichting negen (geschiedkundige vaardigheden, levensonderhoud, sociale verhoudingen, cultuur en zingeving, overheid en bestuur, multiculturele samenleving, natuur en milieu, internationale ontwikkelingen).

Overladen en versnipperd

Zoals afgesproken bij de invoering in 1993 evalueerde de Inspectie voor het Onderwijs in 1999 de basisvorming (*Werk aan de basis: evaluatie van de basisvorming na vijf jaar*). Zij constateerde dat het onderwijsprogramma overladen en versnipperd is. Om deze problemen op te lossen adviseerde de Onderwijsraad in 2001 het programma te verdelen in een kerncurriculum en een differentieel curriculum. Het kerncurriculum is verplicht voor alle leerlingen en omvat de basiskennis en vaardigheden voor alle leerlingen. In het differentieel curriculum kunnen scholen eigen inhoudelijke keuzes maken, waarbij zij, zowel in het aanbod, als de didactiek en de organisatorische inrichting, kunnen aansluiten bij de mogelijkheden en behoeften van de leerlingen en van de school. De Onderwijsraad plaatste in zijn advies de kunstvakken in het verplichte deel, omdat de raad de kunstvakken van belang acht voor een brede vorming van de leerlingen. De raad vindt de kunstvakken doe-vakken die een beroep doen op andere dan cognitieve vaardigheden.

De kunstvakken zijn volgens de Onderwijsraad verder van belang omdat beleving van kunstuitingen en cultureel erfgoed belangrijk is voor het onderwijs in de basisvorming. De Onderwijsraad adviseerde meer vrijheid voor scholen bij het aanbod van de kunstvakken en wilde meer afstemming op de kunstvakken in de bovenbouw van het voortgezet onderwijs.

Op basis van de bevindingen van de Onderwijsinspectie en de adviezen van de Onderwijsraad formuleerde toenmalig staatssecretaris Adelmund van Onderwijs in 2002 een aantal voorstellen. Zo hoeven scholen niet meer alle kerndoelen aan te bieden en mogen zij zelf kiezen uit het geheel van de kerndoelen. In september 2002 stelde de minister van Onderwijs de Taakgroep Vernieuwing Basisvorming in die permanente oplossingen moest formuleren voor de geconstateerde knelpunten.

Verdeling verantwoordelijkheid

In juni 2004 verscheen het advies *Beweging in de onderbouw* van de Taakgroep Vernieuwing Basisvorming. Minister Van der Hoeven van Onderwijs heeft dit advies grotendeels overgenomen. Daarna is het advies in november 2004 in de Tweede Kamer besproken waar het op instemming kon rekenen. De voornaamste voorgestelde verandering gaat over de verdeling van de verantwoordelijkheid tussen de (rijks)overheid aan de ene kant en scholen en onderwijsgevend personeel aan de andere. 'Niet de overheid bepaalt hoe het onderwijs op school plaatsvindt, maar de onderwijsgevers zelf [...] scholen kunnen aan de slag met hun eigen onderbouw. De keuze is aan de school,' aldus het ministerie van OCW. Het rijk stelt geen lestabellen met adviesuren per vak meer op. In plaats van een uniform basisprogramma met vijftien vakken schrijft het rijk 58 richtinggevende kerndoelen voor zeven leergebieden (of domeinen) voor. Deze leergebieden zijn: Nederlands, Engels, Wiskunde, Mens en Natuur, Mens en Maatschappij, Kunst en Cultuur, Bewegen en Sport. De onderwijsgevers kunnen de 58 kerndoelen op elk niveau en voor elke leerstijl uitwerken: praktisch of theoretisch, abstract of concreet, op het niveau van de basisberoepsgerichte leerweg of op dat van het vwo, disciplinair of vakoverstijgend.

De school moet minstens tweederde van de verplichte lestijd in de eerste twee jaar besteden aan de kerndoelen. Eenderde van de tijd is beschikbaar voor maatwerk en eigen keuzes. De school verantwoordt aan de Inspectie van het Onderwijs dat ze alle kerndoelen aanbiedt en alle leerlingen goed voorbereidt op de bovenbouw.

Leergebied Kunst en Cultuur

De Taakgroep Vernieuwing Basisvorming heeft de kunstvakken geplaatst in het leergebied Kunst en Cultuur. Het algemene doel van dit leergebied omschrijft zij als 'een brede oriëntatie op kunst en cultuur'. Het leergebied bestaat uit vijf kerndoelen die als volgt zijn geformuleerd:

- De leerling leert door het gebruik van elementaire vaardigheden de zeggingskracht van verschillende kunstzinnige disciplines te onderzoeken en toe te passen om eigen gevoelens uit te drukken, ervaringen vast te leggen, verbeelding vorm te geven en communicatie te bewerkstelligen.
- De leerling leert eigen kunstzinnig werk, alleen of als deelnemer in een groep, aan derden te presenteren.
- De leerling leert, op grond van enige achtergrondkennis te kijken naar beeldende kunst, te luisteren naar muziek en te kijken en luisteren naar theater-, dans- en filmvoorstellingen.
- De leerling leert met behulp van visuele of auditieve middelen verslag te doen van deelname aan kunstzinnige activiteiten, als toeschouwer en als deelnemer.

- De leerling leert mondeling of schriftelijk te reflecteren op eigen werk en werk van anderen, waaronder dat van kunstenaars.

De nieuwe kerndoelen voor de kunstvakken zijn minder gedetailleerd dan de huidige. De huidige beschrijven per discipline (muziek, dans, drama en beeldende vorming) welke elementaire vaardigheden een leerling moet ontwikkelen. De nieuwe kerndoelen bieden de scholen meer ruimte bij de invulling van de kunstvakken. Ze zijn niet meer ondergebracht in domeinen (zoals bijvoorbeeld 'beeldende problemen', 'werkproces', 'middelen', 'beschouwen'), waardoor er meer ruimte is voor een geïntegreerde aanpak van de kunstvakken. Ook is er meer aandacht voor *alle* kunstdisciplines. De nieuwe kerndoelen besteden bovendien aandacht aan zowel de actieve en receptieve, als de reflectieve kunstbeoefening. Volgens Hildegard Nefs, Directie Voortgezet Onderwijs van het ministerie van OCW, wordt op deze manier een brug geslagen tussen de kunsteducatie in het primair onderwijs en de CKV-vakken in de bovenbouw.

Vouchers

De vouchers voor de basisvorming die het ministerie aan het begin van het schooljaar 2001-2002 introduceerde kunnen worden gezien als een opmaat hiervoor. De vouchers (ook wel bonnen genoemd) vergroten de mogelijkheid voor scholen om ook leerlingen in de basisvorming meer culturele activiteiten in het onderwijsprogramma aan te bieden. De vouchers moeten er ook voor zorgen dat de bestaande vakken met elkaar verbonden worden. Scholen mogen de vouchers gebruiken voor de kunstvakken, maar ook voor talen, aardrijkskunde en geschiedenis. Scholen en leerlingen kunnen met de vouchers (een deel van) de kosten van een culturele activiteit, zoals een museum- of theaterbezoek, betalen. In het eerste bonnenjaar (schooljaar 2001-2002) maakte ruim 70 procent van de scholen gebruik van de bonnenregeling. In het schooljaar 2002-2003 vroeg ruim 90 procent de bonnen aan.

Vier scenario's

Naast de kerndoelen beschrijft de Taakgroep Vernieuwing Basisvorming vier scenario's op basis waarvan scholen de nieuwe onderbouw kunnen invullen om te komen tot vernieuwing. Scholen kunnen kiezen voor één of voor meerdere scenario's. De scenario's zijn:

- De school blijft dicht bij het bestaande. Het programma bestaat uit de vertrouwde schoolvakken. Het lerarenteam dat dit programma uitvoert, maakt werk van een goede afstemming op de relevante onderdelen.
- Een deel van het programma wordt flexibel ingevuld in projectvorm. Het lerarenteam dat dit programma uitvoert, werkt een deel van de tijd apart met het eigen vak, een ander deel samen in vakoverstijgende projecten.
- Verschillende onderdelen van het programma worden met elkaar geïntegreerd tot grotere gehelen, bijvoorbeeld leergebieden.
- Alles gaat op de schop. Hier is geen sprake meer van een traditioneel rooster. De leerlingen kiezen zelf een arrangement uit een groot aantal mogelijkheden. Het lerarenteam geeft geen les meer, maar coacht de leerlingen.

Invulling leerinhouden

Wat zijn de gevolgen van de nieuwe onderbouw voor de kunstvakken? De vernieuwing van de basisvorming en de introductie van de kerndoelen in de leergebieden wil niet zeggen dat per 1 augustus 2006 de kunstvakken worden afgeschaft en het leergebied Kunst en Cultuur wordt ingevoerd. De nieuwe wettelijke kaders hoeven geen grote verandering in de school te betekenen. Scholen kiezen zelf hoe zij de leerinhouden in het concrete onderwijsaanbod ordenen en aanbieden: in een samenhangend leergebied, in afzonderlijke vakken, als onderdeel van projecten of in een mengvorm daarvan.

Ongerustheid

Wat vinden (kunstvak)docenten en andere betrokkenen van de voorstellen voor de nieuwe onderbouw? In het decembernummer 2004 van *Kunstzone*, tijdschrift voor kunst en cultuur in het onderwijs, verwoordt Ben Teule de ongerustheid van kunstvakdocenten over de achteruitgang van de mogelijkheden van de kunstvakken. 'Kunstvakdocenten – vaak heel goed in een vak opgeleid – zien een grote vervlakking van [...] vakspecifieke inhouden die nu nog beschermd zijn door de lessentabel. Hoe kan dit curriculum op niveau blijven, wanneer deze vakken als geheel steeds minder onderwijstijd tot hun beschikking krijgen?' Het ministerie van OCW antwoordt dat vakken niet per se minder onderwijstijd krijgen. Bescherming door een lessentabel zou niet nodig moeten zijn. Het ministerie ziet geen reden om te twijfelen aan de vitaliteit en de kracht van de kunst- en cultuurvakken en daarmee aan de kwaliteit en het curriculum op dit vlak.

In dezelfde *Kunstzone* voorziet Paul Sonke, oud-directeur van de Theaterschool Amsterdam en voormalig lid van het College van Bestuur van de Amsterdamse Hogeschool van de Kunsten, door de nieuwe onderbouw andere en anders ingerichte leslokalen. De andere aanpak en nieuwe organisatie van het onderwijzen en leren hebben ook als gevolg dat scholen met uitgeverij moeten overleggen, omdat de kant-en-klare methoden niet meer bruikbaar zijn. Ook noemt hij een andere relatie van scholen met de inspectie. Scholen moeten hun eigen kwaliteit bewaken en daarvoor instrumenten ontwikkelen. Zij zullen zich meer moeten verantwoorden naar de overheid, de leerlingen, de ouders, de leraren en de samenleving, aldus Sonke.

Overgangperiode

Hoe de vernieuwde onderbouw er in de praktijk uit zal zien, zal duidelijk worden in de loop van het schooljaar 2006-2007. Tot die tijd geldt een overgangperiode. Scholen die dat willen, kunnen (sinds 1 augustus 2004) alvast ervaring opdoen met de vernieuwing van de onderbouw.¹ Om deze scholen te ondersteunen – en in de toekomst alle scholen – heeft de onderwijsminister het project De Onderbouw-VO' in het leven geroepen. Dit project (en de website www.onderbouw-vo.nl) wordt dé vraagbaak voor mensen die werken in de onderbouw.

Auteur is werkzaam bij Cultuurnetwerk Nederland.

¹ Om dit mogelijk te maken is in het Gele Katern van 22 december 2004 de beleidsregel gepubliceerd: *Mogelijkheden voor scholen om in het schooljaar 2005/2006 ervaring op te doen met vernieuwing van de onderbouw V.O.* Meer informatie over deze beleidsregel (en het aanvraagformulier) op www.cfi.nl.

Geraadpleegde bronnen

Beek, S., Elsen, E. van den, Gerrits, A. & Maas, M. (2004). *Horizontaal doorlopende leerlijnen bij cultuureducatie. Onderzoeksrapport*. 's-Hertogenbosch: KPC Groep.

Bemmel, H. van, Riele, M. te & Wervers, E. (2003). *'Ze hoeven het niet door te slikken'. Het leergebied kunst en cultuur in de basisvorming*. Enschede: SLO.

Graauw, C. de & Hoorn, M. van (2003). *Weer CKV-bonnen! Een analyse van aanvragen CKV-bonnen basisvorming voor het schooljaar 2002/2003*. Utrecht: Cultuurnetwerk Nederland.

Groot, B. de & Hoorn, M. van (2000). *Vouchers voor de basisvorming? : onderzoeksrapport*. Utrecht: LOKV.

Inspectie van het Onderwijs (1999). *Werk aan de basis : evaluatie van de basisvorming na vijf jaar*. Den Haag: SDU.

Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen (1998). *Kerdoelen basisvorming 1998-2003. Relaties in beeld: over de relaties tussen de algemene doelen en de kerndoelen per vak*. Den Haag: SDU.

Onderwijsraad (2001). *De basisvorming : aanpassing en toekomstbeeld : voorstellen voor de korte termijn en een verkenning voor de lange termijn*. Den Haag: Onderwijsraad. Eindrapport, bijlagen en 12 werkdocumenten.

Sonke, P. (2004). *Beweging in de onderbouw: voorstellen voor de eerste jaren van het voortgezet onderwijs*. In *Kunstzone*, 3(12), 6-8.

Taakgroep Vernieuwing Basisvorming (2004). *Beweging in de onderbouw: voorstellen voor de eerste leerjaren van het voortgezet onderwijs*. Zwolle: Taakgroep Vernieuwing Basisvorming.

Teule, B. (2004). *Speelruimte voor de basisvorming*. In *Kunstzone*, 3(12), 2-5.

Twaalfhoven, A. (2004). *Basisvorming in beweging: een breed leergebied voor kunst en cultuur*. In *Bulletin Cultuur en School*, 7(32), 12-17.

www.minocw.nl/onderbouwvo

www.onderbouw-vo.nl

www.vernieuwingbasisvorming.nl

[Link naar literatuur en websites Zicht op... cultuureducatie in de nieuwe onderbouw](#)